

німецько-український культурний центр. У вересні 1995 р. було започатковано діяльність «Нюрнберзького дому» в Харкові. Співробітництво у цьому напрямку реалізується через низку інших науково-освітніх і культурних проєктів. Йдеться не лише про обмін офіційними делегаціями, а й контакти між окремими науковими установами та культурними інституціями [13, с. 32; 18, с. 10].

Висновки. Отже, 90-і рр. ХХ ст. – початок ХХІ ст. позначені значною інтенсифікацією наукового співробітництва між Україною та федеральною землею Баварія (ФРН). Співпраця у цій сфері здійснюється у різних напрямках і формах та за підтримки державних установ і недержавних організацій. Унаслідок співпраці між науково-дослідними інституціями відбувається узагальнення результатів теоретичних досліджень, збагачення практичного досвіду науковців обох країн у сфері прикладних та гуманітарних наук.

Джерела та література

1. Баварія і Україна розширюють співробітництво // Німецько-український огляд. – 2001. – № 3. – С. 23.
2. Гайдученко Л. В. Сучасна україністика в Німеччині / Л. В. Гайдученко // Компаративні дослідження слов'янських мов і літератур. – 2013. – вип. 21. – С. 14–22.
3. Галузевий державний архів Міністерства закордонних справ України. – Ф. 8. – О. 198. – С. 27. – 32 арк.
4. Гількес П. Перший крок у новому напрямку / П. Гількес // Deutschland. – 1997. – № 1. – С. 29–30.
5. Діяльність Фонду Ганса Зайделя в Україні [Електронний ресурс] // Офіційний Веб-сайт. – Режим доступу : www.hss.kiev.ua. – 3 с.
6. Жихарева Т. Л. Співробітництво Німеччини і України в галузі науки та освіти (1992–2007 рр.) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук : 07.00.02 / Т. Л. Жихарева. – Харків, 2010. – 23 с.
7. Зозуля Є. Підготовку сучасного правоохоронця – на рівень європейських стандартів / Є. Зозуля // Віче. – 2014. – № 4. – С. 20–22.
8. Карпіловська Є. Світ, відкритий для співпраці українців / Є. Карпіловська // Українська мова. – 2013. – № 1. – С. 134–137.
9. Кучер В. І. З історії діяльності Українського наукового інституту в Берліні та Українського вільного університету в Мюнхені [Електронний ресурс] / В. І. Кучер // Історія науки і біографістика. – 2006. – № 1. – Режим доступу : www.nbu.gov.ua/E-Journals/INB/2006-1/06kvinib.html
10. Міжнародне співробітництво Донецького юридичного інституту – важлива складова діяльності навчального закладу [Електронний ресурс] // Офіційний Веб-сайт. – Режим доступу : www.dli.donetsk.ua. – 2 с.
11. Молчанов Д. Соціальна педіатрія в Україні : концепція, завдання, перспективи / Д. Молчанов // Здоров'я України. – 2011. – Березень. – С. 10–11.
12. ОРІДУ. Міжнародне співробітництво : Німеччина [Електронний ресурс] // Офіційний Веб-сайт. – Режим доступу : www.oridu.odessa.ua/?rozd=13/NM. – 3 с.
13. Ортнер Ф. Блакитно-білий край у центрі Європи / Ф. Ортнер // Deutschland. – 1996. – № 1. – С. 28–32.
14. Прилепішева Ю. А. Розвиток двостороннього співробітництва Державної архівної служби України з архівними установами світу / Ю. А. Прилепішева // Архіви України. – 2012. – № 3. – С. 150–158.
15. Протокол № 4 засідання виконкому Ради Західного наукового центру Національної академії наук України та Міністерства освіти і науки України від 27 вересня 2013 р. [Електронний ресурс] – 6 с. – Режим доступу : www.sessiya-ua.com/akts/19564/index.html
16. Спільна заява Голови Ради Міністрів УРСР В. Масола і Прем'єр-міністра Вільної держави Баварія доктора М. Штрайбля про основні напрямки партнерського співробітництва від 29.01.1990 р. [Електронний ресурс] – 2 с. – Режим доступу : www.ukraine.uapravo.net/data/base63/ukr63301.htm
17. Спільна заява про співробітництво між органами міліції Міністерства внутрішніх справ України і поліції Державного міністерства внутрішніх справ Баварії від 23.04.1992 р. // Зібрання чинних міжнародних договорів України : Офіційне видання / За заг. ред. Б. І. Тарасюка. – К. : Концерн : «Видавничий дім «Ін Юре», 2002. – Том 2, кн. 1: січень – липень 1992 р. – 2002. – С. 339–340.
18. Степанов В. Зв'язок – понад тисячу років. Україна і Баварія : нарис історії відносин від давнини до сьогодення / В. Степанов // Політика і час. – 2002. – № 8. – С. 10–15.
19. Угода про співробітництво між Урядовою комісією з питань координації гуманітарної допомоги України та баварським фондом Ганса Зайделя у Мюнхені // Урядовий кур'єр. – 1995. – 18 лютого. – С. 2.
20. Україна–Німеччина : перспективи співробітництва // Лісовий і мисливський журнал. – 2012. – № 5. – С. 3–5.
21. Український медичний центр реабілітації дітей з органічним ураженням нервової системи Міністерства охорони здоров'я України (1996–2011). – 2011. – 24 с.
22. Хоружий Г. Баварія – потужний регіон Європи / Г. Хоружий // Всесвіт. – 1996. – № 12. – С. 4–9.
23. Ярошенко Т. До історії одного архіву : фонди Українського технічно-господарського інституту в Мюнхені – відтепер у Могиланській книгозбірні / Т. Ярошенко // Вісник Книжкової палати. – 2011. – № 1. – С. 25–28.
24. X. Bayerisch – Ukrainisches Symposium. Programm (2. – 5. Oktober 2014, München). – München, 2014. – 8 S.

УДК 94:327(438+477)

М. Урбан

МІСЦЯ ПАМ'ЯТІ ЯК ФАКТОР МІЖНАЦІОНАЛЬНИХ ВЗАЄМИН ТА КОНФЛІКТІВ: КАЗУС ПОЛЬЩІ ТА УКРАЇНИ

Метою статті є представити основні місця пам'яті які слугують основами для будови сучасної польської ідентичності та їхній вплив на формування взаємин з Україною.

Ключові слова: місця пам'яті, національна ідентичність, національні стереотипи.

The aim of the paper is to present crucial Polish sites of memory which are used in process of building Polish contemporary national identity and their influence on relations with Ukraine.

Key words: sites of memory, national identity, national stereotypes.

У сучасній науковій літературі та медійному дискурсі дедалі частіше пишуть про те, що суто культурні явища такі як: ідентичність, пам'ять, свідомість, традиція, стереотип тощо використовуються як засоби політичної боротьби а навіть, як показує приклад „гібридної війни”, яку Росія розв'язала проти України, вони стають елементом мілітарної операції. Насправді явище це не нове: дослідники націоналізму та національних рухів вказують на те, що ХІХ ст., тобто „століття націоналізмів” було першим періодом, коли політики залучали до ведення боротьби та війни засоби мобілізації мас, що були пов'язані з вище названими культурними явищами⁶². Процес цей став особливо посиленним у період „тотальних”, світових воєн та в період тоталітарних режимів. Відносно недавнім, яскравим прикладом залучення культурних цінностей та явищ для спрямування націй на шлях війни став конфлікт після розколу Югославії у 90 рр.⁶³.

⁶² P. Lawrence, *Nacjonalizm. Historia i teoria*, Książka i Wiedza, Warszawa 2007, с. 37.

⁶³ Див. І. Čolović, *Balkany. Terror kultury*, Czarne, Wołowiec 2007.

Маніпуляція культурними компонентами національної totoжності не завжди призводить до так кривавих наслідків, проте цей процес відбувається постійно і впливає на політичне становище нації та її взаємини з іншими, зокрема сусідніми, націями. У цьому процесі головним фактором є мабуть площина історичної пам'яті, що стає вказівкою для доленосних виборів, допомагає визначити межу поміж „своїми” та „чужими” й „союзниками” та „ворогами”, встановлює свідомість своїх переваг, а також почуття історичної місії.

Слід згадати ще один, чи не головний, фактор, а саме свідомість зазнаних предками кривд та необхідність покарання винних та компенсації. Почуття кривди та несправедливості, культ померлих а також страх перед можливим повторенням удару і асоціація негативних емоцій з об'єктом ворога вважаються тими чинниками, які найсильніше пов'язують уявлення про минуле, становлення ідентичності та політичну теорію та діяльність⁶⁴.

Доказом на це слугують дискурси про ідентичність, творені націями Центральної та Східної Європи, тобто жителями держав, які до кінця 80 рр. – початку 90 рр. були членами блоку т. зв. народних демократій або прямо належали до Радянського союзу. Ці держави та їхні нації були вимушені творити на ново національну ідею, політичний дискурс та визначити взаємини з навколишніми державами. Прикметно, що головним ресурсом „матеріалів” для реалізації цих завдань слугували саме історія й пам'ять. Треба також відзначити, що йшлося найчастіше про пам'ять та традицію, які сягали ще до періоду перед комунізмом. Реформа державного та національного життя сприймалася часто як повернення до *справжньої*, перерваної традиції. Пам'ять про історію включала зараз також ті елементи, які були заборонені під час правління комуністів, перш за все спогади про страждання завдані цими ж комуністами.

Отже, повернення до історії розумілося серед націй колишніх соціалістичних держав на два способи. Перший з них це засудження злочинів тоталітарних режимів та подолання їхніх наслідків. Друге, глибше розуміння цього процесу, розуміли як *очищення* національної свідомості з впливів комунізації та відтворення того, що у традиції й totoжності даної нації було відкинуто комуністичним дискурсом й водночас вважалося суттю справжньої, своєрідної, незалежної ідентичності⁶⁵.

Цей процес в обох контекстах відбувався з великими перешкодами в випадку майже кожної з націй регіону. Це було зумовлено декількома причинами. Першою з них є складність самого процесу конструювання нового моделю totoжності і його бази – нарації про минуле та історичну пам'ять. Вибір елементів бажаних для будови такого моделю та ієрархізація головних, важливих та залишених на фоні завжди потребує часу та спричиняє дебати та спори.

Друга причина це наслідки комунізації та денационалізації цвялень про минуле. Як головні ознаки цього слід відзначити активність людей старого режиму, які не покинули стремління зберегти контроль над всіма ділянками життя (не забуваймо, що сфера символічна багато важила у теоріях правління недемократичних режимів) та пасивність громадян, які були виховані у пропаганді старого систему, не проявляли бажання та спроможності модифікувати свої переконання та, найчастіше, нездолені злиднями епохи трансформації зосереджувалися на питаннях матеріальних. Тут треба ще додати, що взагалі процес (пере)формування людської ідентичності викликає або сильні пристрасті і стає чи не головним проявом активності як індивіда так і спільноти, або навпаки – з огляду на те, що цей процес важкий, болячий, пов'язаний з глибоким автоаналізом та входженням у конфлікти люди та суспільні групи відмовляються осмислювати свою totoжність.

В цьому плані друга з аналізованих причин поєднується з третьою. Жителі держав, що скинули комуністичну владу і почали примувати до уявної громади суспільств відкритих, демократичних, зосереджених на здобування багатства та його консумпції у великій своїй частині прийняли для себе проєкт спільноти людей яка відмовляється від плекання totoжності національної та будде суспільство що складається з представників різних ідентичностей. Одною з вимог будови такого суспільства є відмовлення від зосередження на історії та відкинення її як головного джерела групової totoжності. Цей захід має унеможливити зловживання історією, яке в свою чергу має бути підставою для творіння суспільства шовіністичного, закритого, антидемократичного, небезпечного для меншин і сусідів⁶⁶.

Така концепція виявилась привабливою для тих громадян держав колишніх членів комуністичного табору, які хотіли якомога швидше долучити до багатих західних демократій, стосовно яких утворилась думка, що вони перемогли проблеми минулого через різкий поворот у майбутнє. На думку багатьох, поглиблений аналіз пам'яті став джерелом проблем держав „молодшої” Європи. За таким підходом слід було відмовитися від дебатів про історію, а як джерело totoжності сприймати філософські течії сьогодення.

Таке ставлення великої кількості людей, в першу чергу освічених та представників молодшого покоління, спричинило ще глибше повернення до історії традиціоналістів, які почали сприймати своє стремління до плекання спертю на історію totoжності як її захист: не тільки від ворогів в особі посткомуністів, але й прихильників постмодерністського плекання різноманітності дискурсів та нехтування минулим заради майбутнього. Цей останній підхід почав вважатися новим методом старої стратегії денационалізації держав Центральної та Східної Європи⁶⁷.

Слід ще згадати, що період комунізму та пов'язаних з ним: терору, цензури та маніпуляції питаннями національності, ідентичності та історичної пам'яті заморозили живі до кінця Другої світової війни міжетнічні конфлікти. Пам'ять про довоєнні та воєнні кривди й страждання вибухнула після падіння системи. Старші люди хотіли відреагувати приховану травму, молодші часто були збентежені швидкими, незрозумілими змінами, що породжувало почуття дезорієнтації та небезпеки⁶⁸.

Ті, хто міцно переживав відродження пам'яті про історичні травми часто відчували що ці злочини не були покарані, а прихильники „споглядання у майбутнє” (яких в свою чергу пов'язували зі слабкими або прямо продажними владою та елітами) нехтують цим питанням. З'являлися голоси про збільшення рівня шовінізму й агресії в національному плані. Це спонукало до радикалізації поглядів. У кожній державі посткомуністичного регіону створилась група громадян які вважали, що їхня ідентичність та само існування є у небезпеці через три фактори: комуністів, лібералів та представників сусідніх націй та етнічних меншин.

Як видно, ситуація навколо творіння totoжності на базі історичної пам'яті була й залишається вкрай складною. Когнітивний хаос навколо цих питань підсилений ще фактором розвитку засобів масової інформації та глобальної комунікації. Попри великі надії, розвиток комунікаційних технологій, обмін інформацією та різкий зріст кількості людей з вищою освітою не стали стимулом до будови „суспільства знань”, вільного від стереотипів та упереджень, яке вмє шукати й раціонально інтерпретувати факти⁶⁹. Навпаки, міфи й легенди ксенофобського забарвлення дуже успішно розповсюджуються по Інтернеті та інших інформаційних системах, які мали бути головним засобом в подоланні наслідків ігноранції та національної ворожнечі. Людський розум неспроможний аналізувати таку кількість інформації, думок, поглядів яку постачають потужні ЗМІ. Йдеться про матеріали, метою яких максимально є привабити увагу та нав'язати думки глядачам. Автори матеріалів буквально борються за розуми людей; ці ж розуми від перевтоми не можуть оцінити що є фактом, а що фальшем та намагаються захиститися.

Один із способів захисту полягає в тому щоб принципово не довіряти тому, що розповсюджують головні ЗМІ. Цей синдром притаманний також суспільствам колишнього комуністичного табору. Серед них можна спостерігати за тим, як люди вважають що головні медія, але й академічні еліти брешуть та приховують факти суттєві для існування нації з метою її дальшого гноблення та знищення.

⁶⁴ M. Ferro, *Resentiment w historii*, Czytelnik, Warszawa 2013, s. 8.

⁶⁵ О. Полянський, *Історія України: Проблеми методології та методики*, Богдан, Тернопіль 2012, с. 54.

⁶⁶ Пор. V. Tismanu, *Wizje zbawienia*, Muza, Warszawa 2000.

⁶⁷ О. Полянський, op.cit. c. 31.

⁶⁸ V. Tismanu, op.cit., c. 179.; W. J. Burszta, *Kotwice pewności. Wojny kulturowe z popkulturalizmem w tle*, Iskry, Warszawa 2013, c. 43.

⁶⁹ W. J. Burszta, op.cit., s. 47.

Все вище сказане стосується також Польщі та України. Обидві нації чверть століття досвідчують проблем періоду трансформації. Цей процес стосується також сфери символів, тобто ідентичності, історичної пам'яті, визначення героїв та злочинців та формулювання адекватної оцінки й ставлення до них, національного характеру, обов'язків та покликань, уявлень про себе, своє місце у світі та про сусідів.

На перший погляд в питанні вирішення цих проблем Україна поступається перед Польщею. Всупереч цій популярній opinio, треба замітити що цей процес складний і сповнений контроверсій також у Польщі. Це зумовлено в першу чергу тим, що процес формування ідентичності нескінченний, він не прямує до завершення, але триває без кінця і приносить все нові результати. Залежить він від актуальних подій та викликів, які спонукають до повторного заглиблення в історію заради пошуку натхнення для переформулювання ідентичності. Це спостерігається сьогодні навіть у тих націй, які мовляв мають сильну, непохитну тотожність, наприклад американців, англійців, французів, німців тощо. Втім, етнічні зміни в цих державах та напружена міжнародна ситуація прокують новий погляд на історичну долю та переміни тотожності.

Процес селекції історичних спогадів та перетворення їх у складові елементи ідентичності перманентний, але складається з етапів та періодів. Що важливо, процес цей відбувається через визначення стосунку до нових/віднайдених елементів, але також до тих елементів національного нарративу про минуле, що вже тривалий час складають його канон та існують в уяві членів спільноти як провідні символи.

Ці символи це історичні факти, навколо яких члени даної нації або громади (насамперед ідеться про інтелектуалів) витворили особливий дискурс, об'єднуючий представників спільноти, на який складаються: тексти наукового, шкільного та популярного характеру, державні свята та церемонії, перейменування вулиць, будова пам'ятників, художня творчість тощо⁷⁰. Факти, які стали фундаментом нації та державотворіння, у науковій літературі за ідеєю французького історика П'єра Нори називаються місцями пам'яті. Нора відзначив, що аналізуючи цей феномен треба брати до уваги, що в цьому випадку за наукове, об'єктивне встановлення фактів важливіше спостереження за тим, які з тих фактів було вибрано (а які відкинуто) для будови національної пам'яті і як їх піддавано маніпуляції та міфотворенню.

Польський дискурс про національну пам'ять протягом 26 років, що минули від встановлення демократії у Польщі, звісно ж покликався на головні міфи та місця пам'яті, які займали чільне місце в історичному дискурсі ціле XX ст., включаючи епоху комунізму. Основні з них: початок існування держави в 966 р. з хрещенням Мешка I; перемога у співпраці з народами Східної Європи над німецьким орденом хрестоносців під Грюнвальдом; „золотий вік” у XVI ст. та Річ Посполита як наддержави; вбивчі удари у XVII ст. завдані козаками Хмельницького та шведами; перемога над турками під Віднем та врятування Європи від ісламу; занепад держави у XVIII ст. та її розділи поміж Росією, Австрією та Пруссією; боротьба за визволення та криваві репресії; відродження держави у 1918 р. під проводом Ю. Пілсудського, перемога над більшовиками та „справжня” польська державність у 1918-1939 рр. (цей міф - головна різниця супроти міфів періоду комуністичного); героїзм боротьби проти гітлерівської Німеччини та німецький терор; советизація Польщі, антинародний терор советів та спротив і змагання за суверенну, демократичну Польщу (міф зовсім новий, звісно ж заперечуючий комуністичну модель пам'яті). До тих міфів треба ще додати уявлення про Креси як втрачену Аркадію та місце, яке протягом більшості історії посідало чільне місце для життя польської нації.

Польське уявлення про власне минуле, яке спирається на вище названі місця пам'яті, відзначається двома головними рисами. Перша з них це переконання, що поляки у давніх часах була нацією непереможних, чесних та хоробрих лицарів та державних мужів, що були спроможні створити континентальну потугу. Велич держави була втрачена через фатальне розташування поміж приреченими ворогами, які не могли змиритися з існуванням сильної Польщі.

Друга риса це переконання про те, що історія Польщі це в основному ланцюг поразок, кривавих репресій, знущань та принижень. Поляки думають про себе як про жертв, а мартирологія та вшанування героїв, які віддали життя за батьківщину, та безвинно вбитих мирних людей стали одним з центральних місць пам'яті.

По-третє, втрата наддержави та історичні негаразди були спричинені також внутрішніми факторами, а саме негативними рисами поляків, невмінням вести сильну політику, схильність до розколив та хаосу, слабкість супроти дій ворогів таких як провокації, диверсія й корупція. Коротше кажучи, чергові покоління поляків ставали „хороших дідів поганими онуками”, які не могли виповнити історичну місію відновлення величної держави та зрівнятися зі славними предками.

Ці риси вписуються в схему, яку дослідники націоналізму визнали як універсальну: модель національної історії що складається з „золотого віку”, епохи занепаду та періоду відновлення⁷¹. Ця теоретична модель має окремі національні різновиди. Відрізняються вони тим, які елементи вибрано для будови структури пам'яті, який стосунок мають до інших елементів так зі своєї історії так і до пам'яті інших націй, а також до сьогодення, та способом в який ці елементи чергуються.

У випадку Польщі „золотим віком” є не період середньовіччя, але пізніший час Речі Посполитої, яка справді була апогеєм державного розвитку Польщі. Як період занепаду сприймають кінець XVII ст. та XVIII ст. (де увага зосереджується на внутрішній анархії та моральній деградації) і XIX ст. (тут до уваги беруть в першу чергу героїчну боротьбу проти зовнішніх ворогів). Роки 1918-1939, тобто період Другої Речі Посполитої, це „маленька золота епоха”, час відновлення державності, коли жили справжні державні мужі, а суспільство переживало час патріотичного піднесення (принаймні так це відображається у ідеалізованій пам'яті). Прикметно, що роки Другої світової війни сприймаються не як період занепаду, але навпаки: період, коли „тодішні” поляки, люди „яких вже нема” проявили свою мужність та надзвичайну моральну якість. Щойно період після 1944 р., відколи контроль над Польщею перебравли совети та їхні польські співробітники, вважалась новою чорною епохою. Тим не менше, як у перші роки сталінської диктатури, так і у часи „м'якого” комунізму жили і боролися люди, що захищали честь польської нації.

Нинішній період це час повернення до взірців з часів Першої та Другої Речі Посполитої, особливого вшанування загиблих за Польщу борців та жертв ворожого терору та подолання наслідків антинаціонального комуністичного режиму, прокинення „сплячої” більшості суспільства та нейтралізації все активних прихильників антипольських сил.

Вище згадано про те, що поляки осмислюють свою історію як нарацію про постійну оборону, страждання, кровопролиття, неволу, поразки. Вони більшу частину після 1989 р. думали про себе як про тих, хто втікає від історичних бід і хто ледь не приречений на програв, хто мусить всім доказувати свою справжню цінність. Це й спричинило „втечу від історії” цієї частини поляків, які вибрали „шлях до майбутнього”: вони мотивували це тим, що аналіз історії означає лише печальне розпам'ятування лиха, від чого треба рятуватися налаштуванням на працю сьогодні і успіхи у майбутньому.

Все одно поляки залишалися нацією, у який інтерес до історії був набагато більший ніж наприклад у західних європейців. Тим не менше, ще 15 чи 10 років тому можна було думати, що поляки справді втомилася від історії та патріотизму. Молодь була зацікавлена ознайомленням з культурою Заходу, проявляла деякі комплекси меншовартості, а державні свята та урочисті ходи приваблювали або представників старших поколінь, або вузьке коло палких прихильників історії та симпатиків радикальних політичних течій. Всупереч популярним уявленням українців, повернення до пам'яті наприклад членів антикомуністичного підпілля, а тим паче віднайдення їхніх могил та засудження їхніх катів відбувалося повільно, з перешкодами або взагалі кігчилось невдачею.

⁷⁰ П. Нора, *Теперішнє, нація, пам'ять*, Кліо, Київ 2014, с. 115-128.

⁷¹ Е. Сміт, *Культурні основи націй*, Темпора, Київ 2010, с. 70.

Соціологи та журналісти, досліджуючи питання патріотизму серед молоді робили висновок, що у найближчих поколіннях панівною буде модель „сучасного патріотизму”: замість культу героїв та жертв та плекання сили для захисту батьківщини від потенційних агресорів молоді поляки будуть виявляти любов до рідної країни через сплачування податків, культурну поведінку та інші прояви солідарності до навколишнього суспільства. Як варіант експерти передбачували гнів та нелюбов до держави спричинений важкими економічними обставинами.

Втім останні роки пов'язані із зовсім протилежним явищем. Молоді люди охоче пристають до націоналістичних формувань, патріотизм сприймають як готовність до захисту рідної країни силою, а натхнення для дій та життєвих виборів шукають в історії, насамперед у періодах „золотого віку” Польщі та боротьби за незалежність проти гітлерівської Німеччини та більшовиків. Саме культ пам'яті про події Другої світової війни призвів до популяризації двох на цей момент головних місць пам'яті. Перше з них це Варшавське повстання 1944 року.

Другий стосується „проклятих солдат” (український переклад не передає значення вислову „*żołnierze wyklęci*”). Йдеться про членів незалежницьких підпільних формувань, які після закінчення Другої світової війни не склали зброю та вступили у бій з новими окупантами – Червоною армією та НКВС і їхніми польськими поплічниками. Приречені на поразку у нерівному бої, були мучені та мордовані у тюрмах, хоронені буквально на сміттєзвалищах. Їхні імена, як „бандитів”, „зрадників”, „фашистів” були викреслені з офіційного дискурсу, а їхні діти піддавалися репресіям як „політично ненадійний” та „кримінальний” елемент. Звідси й взялася назва „прокляті”, яка зараз поступово замінюється словом „*niezłomni*” („нескорені”).

Попри формальну заборону комуністичної ідеології та повернення до колективної пам'яті жертв комунізму й героїв спротиву проти цієї системи, сам культ „проклятих солдат” це відносно нове явище. Воно різко здобуло популярність буквально декілька років тому, особливо серед молоді. На даний момент це безумовно центральне місце пам'яті у польському дискурсі про історію, стосунок до якого визначає межу між „патріотами” та „космополітами”. Саме цьому місці пам'яті присвячується зараз найбільше літератури наукової та популярної, документальних фільмів та сюжетів ТБ, а також офіційних церемоній, творів музики (в першу чергу популярної серед молоді), вуличних малюнків, фанатських прапорів, а навіть серій „патріотичного одягу”. Одним словом, якщо хтось заявляє про те, що він патріот та формує свою ідентичність на історії, в першу чергу цікавиться саме феноменом проклятих солдат.

Як згадано вище, історична пам'ять допомагає визначити межу між „своїми” та „чужими” й окреслити, що або хто загрожує нашій громаді. Що прикметно, зосередження на саме цьому фрагменті історії (тобто боротьбі проти окупації здійсненої польськими прибічниками советів) зумовлює інтеграцію супроти ворога не зовнішнього, а внутрішнього. Йдеться про п'яту колону, прихованих ворогів та зрадників, які все ще мають впливати на долю Польщі. Дійсно зараз виразно помічається напруга навколо „антинаціональних” осередків у ЗМІ, серед еліт тощо.

Українського читача може здивувати брак серед вище названих прикладів ставлення поляків до історичних взаємин з Україною. Українці розглядають цю тему саме через призму того, як поляки оцінюють спільну історію, в першу чергу найбільш криваві її сторінки, та ретельно стежать за контрверсійними, на їхній погляд, діями та висловами сусідів. Пересічні поляки дійсно звертають увагу на питання українського націоналізму та ставлення українців до Польщі, але це не єдина їхня асоціація з Україною; та головним є той факт, що Україна просто ніколи не займала чільного місця у свідомості поляків – як в пляні сучасних взаємин, так і в питаннях історичної свідомості. Тому й Волинська різанина, хоча сприймалася завжди як важлива подія яку неможливо забути, ніколи не викликала такого зацікавлення та обговорення як наприклад боротьба проти Гітлера, Варшавське повстання чи Катинь.

Аналіз статей чи фейлетонів написаних представниками сімей жертв УПА чи людей їм симпатизуючих показує, що ці середовища часто відчуваються забутими та ігнорованими через політичні та інтелектуальні еліти вже вільної Польщі⁷². У їхньому відчутті пам'ять про жертв Волинської різни далі є замовчувана, її зіштовхують на бічну колію, нею жертвують заради політичних інтересів. На офіційному рівні політики наголошували на польсько-українській співпраці та подоланню темних наслідків історії. У світі науки більшість серйозних досліджень які стосувалися питання знищення поляків Волині як рівновагу подавали й інформацію про провини поляків; з'явилося і чимало книжок, присвячених політичним стрімленням українців⁷³. Пам'ять про Волинську трагедію майже весь період суверенної, демократичної Польщі в загальному контексті дебатів про історію як джерело ідентичності залишалася темою другорядною в порівнянні з названими раніше місцями пам'яті, а також із історичними суперечками з німцями або євреями або спорами про виклики сьогодення для ідентичності.

Євромайдан, окупація Росією Криму та спровокування нею конфлікту на Донбасі, а також вплив численної групи українських громадян на територію РП поставили питання взаємин Польщі і України та їх історичних факторів на порядок денний. Офіційні чинники, головні політичні сили та більшість громадян поставилися до українців із симпатією; тим не менше й вони вимушені якось визначити своє становище щодо трагічних історичних подій та нинішніх контрверсій. Друга, менш численна але більш активна група, ставиться до України та українців з недовірливостю, або й прямою ворожнечею.

Звісно ж, антиукраїнські середовища у Польщі часто симпатизують Росії та серед них є чимало активістів, які мають прямий зв'язок з різними російськими установами. З огляду на це можна припустити, що збільшення інтересу до питань українського націоналізму, можливої небезпеки з його боку для Польщі та вчинених УПА злочинів є зумовлена діяльністю проросійських сил або агентів в прямому значенні цього слова, які просто проводять масштабну пропагандову операцію як форму підтримки гібридної війни на сході України. Стиль розповсюджуваних головним чином в Інтернеті матеріалів дійсно вказує на їх агітаційний, немериторичний характер та мету розпалювання ворожнечі між поляками та українцями □ потенційними союзниками проти замашок Росії.

Однак це не пояснює того, чому така настільки прозора агітація знайде багато прихильників та звучить досить вірогідно. Це можна пояснити тим, що багато поляків вважає, що страждання жртв УПА не були рекомпенсовані. Свідомість трагедії довгий час була прихованою, її не ставили на перший план. Зміна політичної ситуації нічого не змінила та у відчутті чималої групи поляків, швидкий перехід до лозунгів про пробачення та зосередження уваги та зусиль на будові світлого майбутнього відбувся без „лікування” історичних травм. Ті поляки, які вірять у звинувачення українців у фашизмі, неприязні до поляків, дискримінації росіян тощо, роблять це тому що сприймають нинішніх українців як прямих спадкоємців тих, хто дійсно знищував поляків Волині. Всі спростування та пояснення моментів та тонкощів сприймаються ними як заперечення правди та фальшування образу на користь українських „ворогів Польщі”.

Всі гуманітарні заклики до пробачення та примирення викликали протилежний ефект, тому що їх формували як вимога забути про події, які все ще сприймалися як невирішене питання. Недовіра та заперечення ідей та комунікатів середовищ закликаючих до примирення призвели до атаків на українців та заперечування їхньої точки зору, що було мотивовано „захистом польської пам'яті” та „протидіянням українській пропаганді”. Інакше кажучи, поляки які сприймали панівний дискурс про Волинську різню як несправедливість стосовно її жертв уявляли себе як членів спільноти, яка змагається із загрозою з боку українців. Щоб захиститись, слід було перейти у наступ. Чим більша загроза, тим жорстокіші засоби вимагаються. Тому й „говоріння правди” у

⁷² L. Kulińska, *Tragiczne wydarzenia polsko-ukraińskie z lat 1939:1947 w świadomości współczesnych Polaków*. [w:] B. Grott (red.), *Materiały i studia z dziejów stosunków polsko-ukraińskich*, Księgarnia Akademicka, Kraków 2008, s. 137.

⁷³ Див. роботи Г. Мотики, Я. Я. Брусського чи Р. Висоцького.

найбільш радикальних середовищ розуміється як гостро звинувачувати українців у різних провинах супроти поляків та Європи. Цей підхід має бути виправлений ситуації, у якій національні еліти нехтували проведенням „терапії” історичних травм.

Засобами цієї ж терапії є перелічені вище заходи будування місць пам'яті, з культом мартирології на чільному місці. Схоже відбулося з початку з пам'яттю про страждання завдані німцями, пізніше – із пам'яттю про злочини совітів. Через ці процеси травми пов'язані з цими трагічними подіями в значному рівні „вилікувалися”, що зумовило й зміни підходу в оцінці поляками взаємин з найбільшими сусідами. Зараз триває апогей процесу осмислення відповідальності вітчизняних комуністів за злочини проти свого народу. Здається, що питання Волинської різни, інших проявів історичних взаємин (перш за все конфліктів) поляків та українців та їх впливу на сьогодення скоро посідає центральну позицію як місце пам'яті польської нації.

З огляду на це слід приготуватися до ретельних дебатів, які мають принести конструктивні наслідки для обох націй, тобто реальне подолання історичних проблем та створення платформи для співпраці вільної від використання травм та упереджень. Суперечки, які набирають все більших масштабів доводять, що просто відмовлення від історичних претензій це неуспішний метод.

Полякам та українцям доведеться таки повернутися до кривавих сторінок історії та ретельно їх осмислити. Цей процес не обійдеться без поглиблення досліджень польсько-українського конфлікту ХХ ст. Тим не менше популярний лозунг „залишіть історію історикам” як виявляється, є недостатнім для уникнення суперечок про історичну пам'ять та свідомість. Як поляки так і українці це нації глибоко занурені в історію, яка не є для них просто списком давніх подій, але все актуальною темою та джерелом політичних процесів. Щоб подолати важку спадщину, слід сприймати її саме як матеріал для націо- та державотворіння, який піддається переформулюванню. Великим лихом для обох націй є те, що їхній політичний статус залежить великою мірою від втручання Росії. Вона ж інгерує і в історичну політику цих і інших держав регіону⁷⁴.

Обидві сторони мусять відмовитися від схильності піддаватися цим провокаціям. Більше того, мусять дивитися один на одного без штампів прищеплених російською культурою та як на два незалежних суб'єкти історії для яких контекст Росії це важливий, але таки просто фон. Треба ще додати про те, що обидві нації насправді досі мало знають один про одного. Поглиблення знань та, особливо, зміцнення особистих контактів це найкращий спосіб проступання стереотипів.

Доведеться також міняти парадигму мислення про історичні взаємини. У Польщі цей процес відбувається з труднощами та в основному серед академічних еліт, але розпочався. В Україні домінує модель зображення контактів обох націй як справедлива боротьба полоненого проти окупанта, без розуміння для мотивів польської сторони чи ігноруючи польський міф боротьби за свободу⁷⁵. Наратив про історію взаємин все ще показує обаву перед польським реваншизмом. Він в свою чергу притаманний крайнім середовищам, але стає дедалі поширенішим якраз через „захисний” характер українського історичного дискурсу, який для поляків виглядає саме як „атака” на польське бачення минулого.

З тих причин дуже важливим є постулат дослідження місць пам'яті та перетворення історичного наративу на національно-політичну тотожність двох націй. У цих дослідженнях акцент має бути зроблений на „камінні потикання” у взаєминах двох націй і з'ясування, звідки беруться розбіжності. Головним чином треба дослідити вибір елементів історичних міфів та його передумови, спосіб поєднання цих елементів з іншими складовими історично-політичного наративу та їхню мету. Запорукою успіху буде пам'ять про той факт, що кожна з зацікавлених націй переживає нині момент національного піднесення, відчуває своєрідну кризу та потребу виходу з неї шляхом переосмислення та зміцнення ідентичності спертої на історію. Не можна забувати, що кожна з тих націй відчуває себе жертвою історії, яка все знаходиться у стані небезпеці та водночас є покликана відновити історичну велич. Розуміння того, що агресивний та непримирений дискурс є насправді ознакою невилікуваних травм та почуття кривди, допоможе знизити напругу суперечок. До того треба ще додати забезпечення повного потоку інформації про реальний образ другого учасника діалогу з метою уникнення ситуації, коли „той другий” асоціюється лише з агресивним, реваншистським, ксенофобським становищем супроти „нас”. Цей підхід охоплює також віднайдення тих елементів спільних контактів, що заперечують стереотипному уявленню історії взаємин поляків та українців як споконвічну війну.

Як підсумок, слід нагадати що теперішні взаємини між нашими націями великою мірою зумовлені фактом, що кожна з них творить свою ідентичність на основі історичної пам'яті. Насправді це явище це витвір праці людського інтелекту, який постає через селекцію та маніпуляцію. Вирішення конфліктів пам'яті та обеззброєння пропагандистів може відбутися шляхом дослідження процесів конструювання місць пам'яті обох націй як конкретного прояву загальносвітового явища. Відкрита розмова про болючі події, розуміння взаємних обав за умови висвітлення повної картини другої нації, а також простеження процесу переростання травми в стереотип та шовінізм допоможуть уникнути ситуації, коли радикали сприймають такого типу теми як „невигідну правду”, що зумовлює необхідність боротьби за національну честь.

Джерела та література

1. W. J. Burszta, Kotwice pewności. Wojny kulturowe z popncjonalizmem w tle, Iskry, Warszawa 2013.I. Čolović, Bałkany. Terror kultury, Czarne, Wołowiec 2007.
2. M. Ferro, Resentyment w historii, Czytelnik, Warszawa 2013.
3. B. Grott (ped.), Materiały i studia z dziejów stosunków polsko-ukraińskich, Księgarnia Akademicka, Kraków 2008.
4. P. Lawrence, Nacjonalizm. Historia i teoria, Książka i Wiedza, Warszawa 2007.
5. A. Nowak, Putin. Źródła imperialnej agresji, Sic, Warszawa 2014.
6. V. Tismeanu, Wizje zbawienia, Muza, Warszawa 2000.
7. П. Нора, Теперішнє, нація, пам'ять, Кліо, Київ 2014 Е. Сміт, Культурні основи націй, Темпора, Київ 2010.
8. О. Полянський, Історія України: Проблеми методології та методики, Богдан, Тернопіль 2012..
9. В. Сергічук, В обороні української правди, Київ 2010.

УДК 327.57

О. Будько

КРИЗА СУЧАСНИХ СТРАТЕГІЙ БЕЗПЕКИ: НОВІТНІ ПІДХОДИ У МИРОТВОРЧОСТІ

У статті проводиться аналіз сучасного стану міжнародних відносин, причин та дій, що призвели до їх теперішньої глобальної кризи. Та пропонуються новітні підходи до розробки і впровадження миротворчих операцій у відповідності до існуючих глобальних змін та наростаючих внутрішніх і зовнішніх конфліктних потенціалів у різних акторів міжнародних відносин.

Ключові слова: міжнародні відносини, криза, миротворчість, нові методології, онтологія, "Flash-право".

The article is dedicated to analyzing today's situation in the international relations, determining the purposes and actions that have led to the current global crisis. The outcomes of the analysis are presented as the new methodology for developing and conducting the peacekeeping operations in the changing environment, where conflict potential tends to grow.

Key words: international relations, crisis, peacekeeping, new methodology, ontology, flexibility in law.

⁷⁴ A. Nowak, Putin. Źródła imperialnej agresji, Sic, Warszawa 2014, c. 313.

⁷⁵ Див. есе В. Сергічука або романи П. Кралюка.